

แนวความคิดที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษา เรื่องความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติของประชาชนที่มีต่อบทบาทและความรับผิดชอบของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายจะศึกษาว่า ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในหน้าที่ และความรับผิดชอบของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอย่างไร สอดคล้องกับที่กำหนดไว้ในตัวบทกฎหมายหรือไม่ และมีทัศนคติต่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและการเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอย่างไร เช่น รู้สึกพอใจหรือไม่พอใจการปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ต้องการให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรปฏิบัติหน้าที่อะไรบ้าง ความรู้ความเข้าใจ และทัศนคติดังกล่าวส่งผลต่อการตัดสินใจว่าจะเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเช่นไร จะไปใช้สิทธิเลือกตั้งหรือไม่ เป็นต้น การศึกษาวิจัยนี้จึงถือได้ว่า มีความสำคัญมาก ทำให้ทราบต่อไปว่า กระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองของประชาชนเป็นอย่างไร และกระบวนการดังกล่าวส่งเสริมหรือไม่ส่งเสริมให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง

ทฤษฎีที่จะใช้หรือ เกี่ยวข้องกับการศึกษานี้ อาจแยกออกได้ เป็น 3 ส่วนด้วยกัน คือ

ส่วนที่ 1 เป็นการศึกษาแนวความคิดหลัก ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ ทัศนคติ และการเรียนรู้ทางการเมือง ซึ่งจะเน้นในประเด็นที่เกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจทางการเมืองและความรู้สึกทางการเมืองที่มีต่อระบบการเมืองและส่วนต่าง ๆ ของระบบการเมือง

ส่วนที่ 2 เป็นการศึกษาแนวความคิด เกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมือง ซึ่งจะเน้นในประเด็นที่เกี่ยวกับประชาธิปไตยและอำนาจนิยม การที่ต้องศึกษาแนวคิดวัฒนธรรมทางการเมือง เนื่องจากมีผู้กล่าวว่า วัฒนธรรมทางการเมืองไทยไม่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาความรู้ความเข้าใจทางการเมืองของประชาชน ประชาชนส่วนใหญ่ยังมีทัศนคติทางการเมืองแบบอำนาจนิยม

ส่วนที่ 3 เป็นการศึกษาแนวความคิด เกี่ยวกับบทบาทเพื่อที่จะทำให้เข้าใจว่า บทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่กำหนดไว้ในกฎหมาย (role description) และบทบาทที่ถูกคาดหวัง (role expectations) นั้น ประชาชนมีความเข้าใจอย่างไร และส่งผลต่อทัศนคติของประชาชนที่มีต่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรด้วย

อาจสรุปได้ว่า ทฤษฎีและแนวความคิดที่จะใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีดังนี้

1. แนวความคิด เกี่ยวกับความรู้ความ เข้าใจ
2. แนวความคิด เกี่ยวกับทัศนคติ
3. แนวความคิด เกี่ยวกับการ เรียนรู้ทางการเมือง
4. แนวความคิด เกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมือง
5. แนวความคิด เกี่ยวกับบทบาท

1. แนวความคิดเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ

รูสโซ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความรู้ในความเรียง ว่าด้วยเศรษฐกิจการเมืองของเขา ว่า "ความรู้เป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตที่ดี หากจะต้องเป็นความรู้ชนิดที่ถูกต้องและมีหมายรวมถึง การอบรมปลูกฝังความเป็นราษฎร ความเป็นราษฎรที่ดีต้องการให้บุคคลมอบ เจตนจำนงของตนเองให้อยู่ภายใต้เจตนจำนงของประชาคม ในขั้นปลายการกระทำเช่นนี้จะให้ประโยชน์แก่เขา แต่สติปัญญาและการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้เข้าใจในข้อนี้ได้ โครงการศึกษาที่ถูกต้อง จะสอนให้รักประเทศชาติ แต่ประชาชนไม่อาจรักประเทศชาติของตนได้ เว้นเสียแต่ว่าจะมีความมั่นคงสำหรับคนทั้งหมด จะต้องมีส่วนหนึ่งทำให้ยังเกิดผลดี และรัฐจะต้องรับผิดชอบในการศึกษาของประชาชน เพราะไม่มีอะไรอาจทำได้ถ้าหากขาดองค์ประกอบของราษฎรที่รับผิดชอบและรู้ดีรู้ชั่ว"¹

คำกล่าวของรูสโซ ดังกล่าว ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายที่จะชี้ให้เห็นความสำคัญว่า ความรู้ ความเข้าใจของประชาชน เป็นรากฐานสำคัญในการจรรโลงและสร้างสรรค์ระบบการเมืองของสังคมใดสังคมหนึ่งได้เป็นอย่างดี

ในการศึกษา แนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ ได้มีผู้สนใจและทำการศึกษาไว้มากมายที่จะรวบรวมความหมายและสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องมาอธิบายโดยสังเขปดังนี้

บลูม ได้อธิบายความหมายของความรู้ความเข้าใจไว้ว่า "ความรู้" หมายถึง พฤติกรรมและสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเน้นการจำ ไม่ว่าจะเป็นการระลึกถึงหรือระลึกได้ก็ตาม เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอันสืบเนื่องมาจากการเรียนรู้โดยเริ่มต้นจากการรวบรวมสาระต่าง ๆ เหล่านั้น จนกระทั่งพัฒนาไปสู่ขั้นที่มีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นต่อไป โดยความรู้นี้อาจแยกออกเป็นความรู้เฉพาะสิ่ง ความรู้ในเรื่องระเบียบการและความรู้เรื่องสากล เป็นต้น ส่วนความเข้าใจนั้นหมายถึงความสามารถทางปัญญาและทักษะอันได้แก่

1. ความสามารถที่จะให้ความหมายของคำ (การแปล)
2. ความสามารถในการเข้าใจความหมายของการคิด (การตีความ)
3. ความสามารถในการคาดคะเนถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นได้

¹

Jean Jacques Rousseau, "The Social Contract," Social Contract : Essays by Locke, Hume and Rousseau ed. Sir Ernest Barker (Fair Lawn, N.J. : Oxford University Press), I.I.

จากการกระทำ (การประเมินค่า) ดังนั้น บุคคลจะมีความเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งจะต้องมีองค์ประกอบทั้ง 3 นี้¹

ส่วน โรเซนเบิร์ก และโฮฟแลนด์ อธิบายว่า ความเข้าใจ ได้แก่ ความเชื่อ หรือ ความนึกคิด (concept) หรือการสำเหนียก (conception) ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นไปได้ทั้งทางดีและไม่ดี ความรู้ความเข้าใจนี้เป็นสิ่งที่ถ่ายทอดจากกลุ่มสังคมมาสู่ตัวบุคคล เช่น ถ้ามีผู้สอนให้บุคคลเข้าใจและรู้ว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยคืออะไร ผู้นั้นก็อาจเกิดทัศนคติที่ดีต่อการปกครองแบบประชาธิปไตยได้²

จากความหมายของความรู้ความเข้าใจดังกล่าว เมื่อกล่าวถึงความรู้ความเข้าใจทางการเมือง อัลมอนต์และพาวเวลล์ อธิบายว่า "หมายถึงความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ทางการเมืองโดยไม่คำนึงถึงว่าความรู้ความเข้าใจนั้น จะถูกต้องหรือไม่ก็ตาม"³ และในทัศนะของอัลมอนต์และเวอริบา ได้จำแนกวัตถุประสงค์ทางการเมืองออกเป็น 4 ประการ ดังนี้

¹ Benjamin S. Bloom (ed.), Taxonomy of Educational Objectives, Handbook I : Cognitive Domain (New York : David McKay Company, Inc, 1956), pp.89-96.

² Milton J. Rosenberg and Carl I. Hovland, Attitude Organization and Change (New Haven : Yale University Press, 1960), p.1.

³ Gabriel A. Almond and G. Bingham Powell, Jr. Comparative Politics : A Development Approach (Boston : Little, Brown and Company, 1966), p.50. ผู้สนใจคำอธิบายความหมายเพิ่มเติม โปรดศึกษาจาก พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว. "วิทยาศาสตร์แห่งการวิจัย (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 9-11. ทิตยา สุวรรณขุ. "วิทยาศาสตร์คืออะไร" ใน ทิตมา สุวรรณขุ และคณะ. วิทยาศาสตร์สังคม (พระนคร : สถาบันวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2517). หน้า 1-2 และ ประภา. ทัณ สุวรรณ. ทัศนคติ (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด), หน้า 10-15.

1. ระบบการเมือง (system as general object) ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจที่บุคคลมีต่อระบบการเมืองของตนโดยส่วนรวม หรือโดยทั่ว ๆ ไป เช่น ความเป็นชาติ ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ขนาดที่ตั้ง กำลัง อำนาจ รัฐธรรมนูญ ระบบการปกครอง เป็นต้น
2. ปัจจัยนำเข้า (input objects) ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจของบุคคลที่มีต่อสถาบันหรือองค์การทางการเมืองต่าง ๆ ตัวแทนของรัฐ ตัวแทนของประชาชน หรือบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องทางการเมือง เป็นต้นว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คณะรัฐมนตรี พรรคการเมือง กลุ่มอิทธิพล หรือกลุ่มผลประโยชน์ รวมทั้งสื่อมวลชน เป็นต้น
3. ปัจจัยผลิตผล (output objects) ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจของบุคคลที่มีต่อปัจจัยนำเข้า (input) กระบวนการตัดสินใจ (decision process) และผลลัพธ์ (output) ที่ออกมาจากระบบการเมือง เช่น นโยบายของประเทศ หรือกฎหมายที่ออกมาจากฝ่ายนิติบัญญัติ เป็นต้น
4. อัตตา (self as objects) ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจของบุคคลในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมืองว่า มีความเข้าใจในฐานะบทบาทของตนเองในระบบการเมืองอย่างไรบ้าง มีความรู้เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ หน้าที่ และวิธีการต่าง ๆ ที่จะเข้าไปมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทางการเมืองอย่างไร เป็นต้น ¹

ดังนั้น อาจกล่าวสรุปได้ว่า ความรู้ความเข้าใจทางการเมือง (political understanding) หมายถึง ความรู้ความเข้าใจหรือความรู้สึกที่เข้าใจว่าระบบการเมือง กระบวนการและสถานการณ์ทางการเมือง ซึ่งเป็นความจำเป็นต่าง ๆ ในการเมืองทั้งหลายเป็นเช่นไร เช่น รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ได้อย่างไรบ้าง รัฐบาล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ประชาชนมีสิทธิและหน้าที่ทางการเมืองอย่างไรบ้าง เป็นต้น ประชาชนที่มีความรู้ความเข้าใจทางการเมือง มักมีแนวโน้มที่จะ เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าผู้ไม่เข้าใจการเมือง ²

¹

Almond and Verba, The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations, pp.14-17. อังไพบ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "วัฒนธรรมทางการเมืองกับระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย, หน้า 99-100 และ พรรคศักดิ์ ผ่องแผ้ว, "กำเนิดและพัฒนาการ", หน้า 15-17 ใน พรรคศักดิ์ ผ่องแผ้ว, พรรคศักดิ์ จิรโกศิริ, บรรณาธิการ วัฒนธรรมทางการเมืองไทย, หน้า 29.

²

ณรงค์ สินสวัสดิ์, จิตวิทยาการเมือง (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2517), หน้า 116.

การมีความรู้ความเข้าใจการเมืองย่อมเกิดจากการมีประสบการณ์หรือการเรียนรู้ ซึ่งจะมีส่วนสัมพันธ์กับความผูกพันทางใจ หรือความสนใจทางการเมือง ความสนใจทางการเมืองจะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจทางการเมืองมาเห็นได้ ขณะที่ด้วยการมีความเข้าใจทางการเมืองที่ดีก็อาจจะทำให้เกิดความมั่นใจและเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองได้เช่นกัน¹ อย่างไรก็ตาม การที่บุคคลหนึ่ง ๆ จะมีความเข้าใจในสภาพความเป็นจริงทางการเมืองดีพอสมควรได้นั้น ย่อมเกิดจากการมีความสนใจ เห็นความสำคัญของการเมืองที่อยู่รอบตัวเองด้วยเช่นกัน

ถ้าหากประชาชนขาดความรู้สึกไม่แน่ใจทางการเมืองขาดความกระตือรือร้นทางการเมือง และในที่สุดก็จะก่อให้เกิดความคิดว่าตนเองปราศจากอำนาจทางการเมือง หรือมีจิตสำนึกว่าไร้อำนาจ (powerlessness) ในทางการเมือง คิดว่าตัวเองเป็นเพียงกลไกชั้นกระจัดที่อยู่ท่ามกลางระบบ เครื่องยนต์อันมหึมา² จึงไม่เห็นว่าการกระทำใด ๆ ของตนจะมีอิทธิพลต่อระบบการเมือง ทำให้เกิดสภาพนิ่งเฉยทางการเมืองและในที่สุดก็จะไม่สนใจว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทางการเมือง อาทิ เหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญ วิกฤตการณ์ทางการเมือง หรือผลของนโยบายทางการเมืองของรัฐบาลจะมีผลกระทบต่อตัวเขาหรือไม่³ การที่ประชาชนในสังคมใด เป็นเช่นนี้ ย่อมเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาระบบการเมืองของประเทศนั้น

¹ วิภากรณ์ ปราโมช ฌ อยุธยา, "การศึกษาเรื่องทัศนคติทางการเมือง ความรู้ความเข้าใจและความสนใจในการเลือกตั้งของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในเขตกรุงเทพมหานคร วันที่ 4 เมษายน 2519" (วิทยานิพนธ์ปริญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520).

² พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, ข่าวสารทางการเมือง (กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526), หน้า 53.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

กล่าว สำหรับประเทศไทย ปัญหาที่สำคัญของการพัฒนาการเมืองแบบประชาธิปไตย ก็คือ การที่ประชาชนไม่ค่อยจะมีความรู้ความเข้าใจทางการเมืองแบบประชาธิปไตย บ่มส่งผล ถึงทัศนคติ ความเชื่อ และความเข้าใจของประชาชนที่มีต่อบทบาทและความรับผิดชอบของสมาชิก สภาผู้แทนราษฎรด้วยเช่นกัน เพราะหากประชาชนไม่รู้เรื่องราวความเป็นมาของระบบการเมือง ใหญ่แล้ว การที่จะรู้เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกันในระบบย่อยย่อม เป็นไปไม่ได้เช่นกัน

ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยนี้จะได้นำเอาแนวความคิดที่เกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ ดังที่ได้อธิบายไปข้างต้นนี้มาใช้ในการศึกษาวิจัยว่าประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอย่างไร เพราะหากว่าประชาชนมีความรู้ความเข้าใจมากและ ถูกต้องเพียงใด ก็จะเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีความสนใจทางการเมือง มีความสำนึกใน หน้าที่ของพลเมือง และรู้จักรักษาสีทธิและดูแลผลประโยชน์ของตนและส่วนรวม ตลอดจนมีความ สามารถในการแสดงบทบาททางการเมืองด้วยตนเอง โดยไม่ต้องให้ใครมาชี้นำ ซึ่งหาก ประชาชนมีสิ่งดังกล่าวเหล่านี้ การไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็จะมี เปรอร์เซนต์สูงขึ้น และที่สำคัญประชาชนสามารถรู้ว่าเขาจะเลือกผู้แทนอย่างไรที่จะเข้าไปทำ หน้าที่รักษาผลประโยชน์ของประชาชนโดยส่วนรวม อันจะนำไปสู่การพัฒนาระบอบประชาธิปไตย ค่อไป

2. แนวความคิดเกี่ยวกับทัศนคติ

คำว่า "ทัศนคติ" มาจากภาษาละตินว่า "Aptus"¹ ซึ่งหมายความว่า เหมาะเจาะ (fitness) หรือปรุ่งแต่ง (adaptness) ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความ หมายไว้ว่า "ทัศน" หมายถึง ความเห็น การเห็น การรู้เห็น ฯลฯ ส่วน "คติ" แปลว่า การไป ความเป็นไป การดำเนินวิธี ฯลฯ² กล่าว "ทัศนคติ" ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า "attitude"

¹ Webster's New Universal Dictionary (New York : Webster's Universal Press, 1977), p.22.

² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พระนคร : รุ่งเรืองธรรม, 2507). หน้า 134.

ซึ่งแปลว่า "ความรู้สึก ความเห็น"¹ ดังนั้นคำว่า "ทัศนคติ" จึงหมายถึงลักษณะความเห็น
 ความรู้สึกของแต่ละบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง² นักวิชาการทางด้านจิตวิทยาและจิตวิทยาสังคม
 ได้ให้ความหมายของทัศนคติแตกต่างกันออกไป ดังเช่น ฟอสเตอร์ ได้สรุปว่า ทัศนคติเกิดจาก
 มูลเหตุ 2 ประการ คือ³

1. ประสบการณ์ที่บุคคลมีต่อสภาพการณ์ บุคคล หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยการได้
 พบเห็น คั่นเคย ได้ทดลอง เป็นต้น เรียกว่าเป็นประสบการณ์โดยตรง (direct experi-
 ences) และโดยการได้ยินได้ฟัง ได้เห็นรูปภาพ หรือได้อ่านเกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ แต่ไม่ได้พบเห็น
 ไม่ได้ทดลองกับของจริงด้วยตนเอง เรียกว่าประสบการณ์ทางอ้อม (indirect experiences)
 เนื่องจากทัศนคติเป็นเรื่องที่เกิดจากการรู้และการเข้าใจ (cognition) ดังนั้น บุคคลจะไม่มี
 ทัศนคติต่อสิ่งที่เขาไม่เคยมีประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม

2. ค่านิยมและการตัดสินค่านิยม เนื่องจากกลุ่มชนแต่ละกลุ่มมีค่านิยมและตัดสิน
 ค่านิยมไม่เหมือนกัน แต่ละกลุ่มอาจมีทัศนคติต่อสิ่งเดียวกันแตกต่างกันก็ได้ การที่บุคคลใดบุคคล
 หนึ่งจะมีทัศนคติที่ดีหรือไม่ดีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ย่อมขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมและค่านิยมหรือมาตรฐาน
 ของกลุ่มที่บุคคลนั้นดำเนินชีวิตอยู่

¹ Joseph Friend and David Guralink, Webster's New World Dictionary of American Language (New York : The World Publishing Co., 1975), p.95.

² Aaron Quin Serttain, Psychology : Understanding Human Behaviors (New York : McGraw-Hill Book Co., Inc., 1958), p.280.

³ Charles R. Foster, Psychology for Life Adjustment (Chicago : American Technical Society, 1952), p.119.

เฟอรักัน กล่าวไว้ว่า ทักษคติ เป็นการแสดงออกของความเชื่อว่า
อะไรถูก อะไรผิด ชอบหรือไม่ชอบ ยอมรับหรือปฏิเสธ การแสดงออกดังกล่าวเกี่ยวข้องกับ
องค์ประกอบ 3 ประการ คือ ¹

1. องค์ประกอบทางด้านความคิด ความเข้าใจ (the cognitive component)
ทัศนคติจะแสดงออกมาในลักษณะของความเชื่อว่าอะไรถูกอะไรผิด

2. องค์ประกอบทางด้านความรู้สึก (the affective component) ทัศนคติ
จะแสดงออกมาในลักษณะของความชอบหรือไม่ชอบ

3. องค์ประกอบทางด้านพฤติกรรม (the behavioral component) เป็น
ความพร้อมที่จะกระทำทัศนคติโดยแสดงออกมาในลักษณะของการยอมรับหรือปฏิเสธ

อัลพอร์ด ได้สรุปว่า ทัศนคติ คือ สภาวะทางจิต และสภาวะทางประสาท
ที่พร้อมจะคิดหรือทำ ชอบหรือไม่ชอบต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นโดยอาศัยประสบการณ์เป็นตัวนำ
หรือมีอิทธิพลต่อการตอบสนองของแต่ละบุคคลที่ยึดต่อวัตถุ และสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน²

โรคิช อธิบายว่า ทัศนคติ เป็นการผสมผสาน หรือการจัดระเบียบ
ของความเชื่อที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ผลรวมของความเชื่อนี้จะเป็น
ตัวกำหนดแนวโน้มของบุคคลในการที่จะมีปฏิกิริยาตอบสนองในลักษณะที่ชอบหรือไม่ชอบ³

ซัดดิดยา กรรณสูตร ให้ความหมายว่า ทัศนคติ คือ ความรู้สึกที่คนเรามีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
หรือหลายสิ่งก็ตามในลักษณะที่เป็นอัตวิสัย (subjective) อันเป็นพื้นฐานเบื้องต้นหรือมีผลให้
เกิดการกระทำ หรือการแสดงออกที่เรียกกันว่า "พฤติกรรม"⁴

¹
L. W. Ferguson, Personality Measurement (New York : McGraw-Hill Book Co., 1952), p.81.

²
Gordon W. Allport, A Handbook of Social Psychology (Worcester: Clark University Press, 1935), p,810.

³
Milton Rokeach, Beliefs, Attitudes and Values (San Francisco: Jersey-Bass Inc. Publishers, 1970), p.112.

⁴
ซัดดิดยา กรรณสูตร, "ทัศนคติในการปฏิบัติงานของข้าราชการ" (รายงานวิจัย
เสนอต่อคณะกรรมการส่งเสริมการวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2514), หน้า 2.

นอกจากนี้ยังมีผู้ที่ให้ความหมายหรือคำอธิบายเกี่ยวกับทัศนคติไว้อีกเป็นจำนวนมาก อาทิเช่น Harry C. Triandis, Muzaffer Sherif, Carolyn W. Sherif, Murphy L. Murphy and T. Newcomb, M.J. Rosenberg, L.L. Thurstone ฯลฯ เป็นต้น¹

จากความหมายของทัศนคติดังกล่าว อาจสรุปได้ว่า ทัศนคติ คือ ความเข้าใจ ความรู้สึก และความคิดเห็นของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นบุคคล สถานการณ์ ฯลฯ ในเชิงบวกหรือลบ ซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์ การรับรู้ และค่านิยมของบุคคลนั้น ๆ ด้วย

ลักษณะสำคัญและประเภทของทัศนคติทางการเมือง

อัลมอนต์ และ เวอร์บา ได้จำแนกประเภททัศนคติและความโน้มเอียงของบุคคล ที่มีต่อระบบการเมืองและส่วนต่าง ๆ ของระบบการเมือง ออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้²

1. ความโน้มเอียงเชิงรับรู้ (Cognitive Orientation) ได้แก่ ความรู้ถึง วัตถุประสงค์ทางการเมือง และความเชื่อทางการเมือง ซึ่งความรู้และความเชื่อดังกล่าวนี้ ไม่ได้ เป็นเรื่องของความผิดหรือถูก แต่จะเกี่ยวกับการมีความรู้ความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ ในระบบ การเมืองมากน้อยเพียงใด

2. ความโน้มเอียงเชิงความรู้สึก (Affective Orientation) ได้แก่ ความ รู้สึกต่าง ๆ ของบุคคลที่มีต่อวัตถุประสงค์ทางการเมือง หรือองค์การทางการเมืองทั้งหลาย เป็นสิ่งที่ เกี่ยวข้องกับความรู้สึกผูกพัน ตลอดจนความยอมรับหรือไม่ยอมรับในวิถี หรือองค์การทางการเมือง เหล่านี้

¹ ไปรตศึกษาเพิ่มเติมจาก Harry C. Triandis, Attitude and Attitude Change (New York : John Wiley and Son Inc., 1971), p.4, Muzaffer Sherif and Carolyn W. Sherif, Social Psychology (New York : Harper and Row Publishers, 1969), p.334; G. Murphy, L. Murphy, and T. Newcomb, Experimental Social Psychology (New York : Harper and Row Publishers, 1937), p.889; M.J. Rosenberg, "Cognitive Structure and Attitudinal Affect", Journal of Abnormal and Social Psychology 53 (1956), p.367; L. L. Thurstone, "Comment", American Journal of Sociology 52 (1946), p.39.

² Almond and Powell, Comparative Politics : A Developmental Approach, p.15.

๓. ความโน้มเอียงเชิงประเมินค่า (Evaluative Orientation) ได้แก่ ความคิดเห็นในเชิงประเมินค่าต่อวัตถุประสงค์ทางการเมือง ซึ่งมักจะนำเอาค่านิยมเข้ามาเป็น เครื่องวัดหรือประเมินค่าสิ่งต่าง ๆ ในระบบการเมือง และเหตุการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ

ทัศนคติและความโน้มเอียงทางการเมืองดังกล่าว ส่วนหนึ่งเป็น เรื่องของความ รู้ความเข้าใจที่บุคคล มีต่อระบบการเมืองและส่วนต่าง ๆ ของระบบการเมืองที่ได้อธิบาย ไปแล้ว ในที่นี้จะกล่าวในส่วนของความรู้สึกทางการเมืองที่บุคคลมีการตอบสนองต่อระบบ การเมืองหรือส่วนต่าง ๆ ของระบบการเมือง เช่น ความรู้สึกของประชาชนที่มีต่อการปฏิบัติ หน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การตอบสนองอาจ เป็นไปในทางปฏิเสธ หรือสนับสนุนก็ได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์ในการรับรู้หรือ เรียนรู้เกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรว่า เป็นอย่างไร และจะส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมทางการเมืองของแต่ละบุคคลหรือการเข้ามามี ส่วนร่วมทางการเมืองอย่างไร เช่น การไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งหรือไม่ไปใช้สิทธิ ขึ้นอยู่ กับความรู้สึกของบุคคลในขณะนั้นว่า เป็นอย่างไร ในที่นี้อาจสรุปความรู้สึกทางการเมือง เพื่อ ประกอบแนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติได้ดังนี้

1. ความสำนึกทางการเมือง (political consciousness) เป็นความ ตระหนักหรือการกำหนดตัวเองในทางการเมือง (self-in-politics) ที่เกิดขึ้นจาก กระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง สิ่งที่มีอิทธิพลต่อความสำนึกทางการเมืองได้แก่ สิ่งแวดล้อม ที่บุคคลรับรู้สภาพการเมือง และสังคมในปัจจุบัน เป็นต้น ความสำนึกทางการเมืองเป็นปัจจัย ส่วนบุคคลที่นำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมือง ปัจจัยส่วนบุคคลดังกล่าวประกอบด้วย ความเชื่อ (belief) ทัศนคติ (attitudes) และลักษณะทางบุคลิกภาพ (personality traits) ของแต่ละบุคคล¹

2. ความรู้สึกเกี่ยวกับหน้าที่ของพลเมือง (sense of citizen duty) หมายความว่าความรู้สึกที่ว่าบุคคลควรจะเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองโดยไม่คำนึง ถึงว่ากิจกรรมทางการเมือง เช่นนี้จะให้ผลคุ้มค่าหรือไม่ ความรู้สึกสำนึกต่อหน้าที่ในการเข้ามามี ส่วนร่วมทางการเมืองนี้ เป็นทัศนคติทางการเมืองที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการ เข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองให้ดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต แนวความคิด คุณคติแบบประชาธิปไตย

¹ Lester Milbrath, Political Participation : How and Why do People Get Involved in Politics (Chicago : Rand McNally College Publishing, Co., 1965), p.45.

(democratic ideal) จึงมักจะมีการกล่าวกันว่าคนทุกคนให้ความสนใจการเมือง และเข้ามามีส่วนร่วมด้วยจิตสำนึกดังกล่าวด้วย และจากการวิจัยหลายครั้งพบว่า ผู้ที่เห็นว่าการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง เบ็ดหน้าที่ (duty) จะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองสูงไปด้วย ซึ่งอาจพิจารณาได้จาก การไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ¹

3. ความรู้สึกเกี่ยวข้องกับผูกพันทางใจ (psychological involvement) เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับระดับความรู้สึกที่ประชาชนมีความสนใจและเข้าเกี่ยวข้องกับผูกพันกับการเมืองและกิจการสาธารณะ (public affairs) เป็นตัวแปรทางทัศนคติอย่างหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง จากข้อมูลการศึกษาดังกล่าวของสหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1956 ซึ่งทำการสำรวจโดยศูนย์วิจัยของมหาวิทยาลัยมิชิแกน ประเทศสหรัฐอเมริกา เพื่อวัดความเกี่ยวพันระหว่างความสนใจการเมืองเลือกตั้ง และความต้องการให้คนใดคนหนึ่งชนะการเลือกตั้ง กับระดับการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง ได้พบว่า ผู้สนใจการเมืองมากมีเพียงร้อยละ 9 เท่านั้น ที่ไม่ไปลงคะแนนเสียง ส่วนพวกที่สนใจการเมืองน้อยที่สุดมีถึงร้อยละ 47 ที่ไม่ไปลงคะแนนเสียง ²

4. ความรู้สึกเกี่ยวกับประสิทธิภาพทางการเมือง (sense of political efficacy) หมายถึง ความรู้สึกที่ตนเองเข้าใจและสามารถมีอิทธิพลต่อกิจกรรมของระบบการเมือง การที่สมาชิกของระบบการเมืองมีความรู้สึกที่สามารถอาศัยการเมือง การปกครองเป็นสิ่งช่วยปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นได้ รู้สึกว่าการเมือง การปกครองเป็นเครื่องมือที่จัดเตรียมไว้ ซึ่งพร้อมที่จะทำตามคำแนะนำ หรือความต้องการของพลเมือง ³

¹ Current Population Reports, Series, p.20. No.143 "Voter Participation in the National Election, November, 1964", Washington, D.C. October 25, 1965 (Prepared by Mary G. Powers and Richard W. Dodge) Quoted in Leonard Broom and Philip Selznick, Sociology, A Text with Adapted Reading (New York : Harper and Row Publishers, 1968), pp.525-526]

² ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์, จิตวิทยาการเมือง, หน้า 110-112.

³ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, "กรอบการมองพฤติกรรมทางการเมือง," วารสารสังคมศาสตร์ ปีที่ 17 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มีนาคม 2523), หน้า 96-97.

ความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมือง แตกต่างจากความรู้สึกเกี่ยวกับหน้าที่ของพลเมือง กล่าวคือ การที่บุคคลรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องกระทำทางการเมือง เช่น เข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง แต่บุคคลนั้นอาจไม่รู้สึกว่า การกระทำทางการเมืองของตนนั้นมีความสำคัญหรือมีผลกระทบใด ๆ ต่อการตัดสินใจทางการเมือง นั่นคือบุคคลนั้นรู้สึกว่ามิหน้าที่ แต่ไม่มีความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมือง

เดวิด อีสตัน และ แจ็ค เดนนิส ได้วิเคราะห์แยกแยะองค์ประกอบของความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองออกเป็นความรู้สึกมีศักยภาพทางการเมืองโดยตรงของบุคคล ความคิดว่าตนเองมีความสามารถที่จะเข้าไปทำงานของรัฐบาล มีความสามารถที่จะหาช่องทางที่จะเข้ามามีอิทธิพลต่อรัฐบาลได้ และความรู้สึกไม่ยอมแพ้ต่อโชคชะตา หรือไม่ยอมรับสภาพของการเป็นฝ่ายถูกปกครองแต่เพียงฝ่ายเดียว¹ ความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองนี้ เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรม การมีส่วนร่วมทางการเมืองอยู่มาก กล่าวคือ บุคคลที่เชื่อว่าเขามีความสามารถที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้ มีแนวโน้มที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าผู้ที่คิดว่าไม่มีประสิทธิภาพทางการเมือง²

5. ความรู้สึกไว้วางใจทางการเมือง (political trust) เป็นความโน้มเอียงทางการเมืองพื้นฐาน (basic political orientation) หรือความสำเนียง (perception) ที่บุคคลมีต่อกิจกรรมทางการเมือง อำนาจทางการเมือง ผู้ใช้อำนาจทางการเมือง หรือระบบการเมืองทั้งหมดไทย เขิงประเมินค่าว่า สิ่งนั้นหรือการกระทำนั้น เป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม มีเหตุผลเป็นความรู้สึกผูกพัน ซึ่งแสดงออกในรูปของความชอบพอ และการให้ความไว้วางใจ

บุคคลที่มีความไว้วางใจทางการเมืองสูง จะเชื่อว่าการกระทำของรัฐบาลจะทำให้สภาพต่าง ๆ ดีขึ้น การเมืองไม่ใช่เรื่องสกปรกเสียทั้งหมด ข้าราชการ เจ้าหน้าที่ของรัฐทำงานเพื่อประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ แต่บุคคลที่มีความหวาดระแวงทางการเมืองค่อนข้างสูง

¹ David Easton and Jack Dennis, "The Child Acquisition of Regime Norms : Political Efficacy," American Political Science Review Vol.61 (1967), p.36.

² พรรคศักดิ์ ผ่องแผ้ว, ข่าวสารการเมืองไทย, หน้า 97.

จะมีแนวโน้มที่จะรู้สึกว่านักการเมืองเป็นผู้มีเล่ห์เหลี่ยม หลอกลวงประชาชนอยู่เสมอ ผู้นำของประเทศมักเป็นคนคดโกง และเห็นแก่ประโยชน์ของตนเอง¹

6. ความรู้สึกเมินห่างทางการเมือง (political alienation) เป็นความรู้สึกในทางลบที่มีต่อระบบการเมือง เป็นความรู้สึกของบุคคลที่รู้สึกว่าตนต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ทางการเมือง แต่ไม่สามารถที่จะเข้าไปกำหนดหรือเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ เหล่านั้นได้ โรเบิร์ต อี. เลน อธิบายว่า ความเมินห่างทางการเมืองประกอบขึ้นด้วยทัศนคติพื้นฐาน 3 ประการ คือ

1. รู้สึกว่าตัวเองถูกกระทำ (object) ไม่ใช่เป็นตัวละครกระทำ (subject) ทางการเมือง ไม่เข้าไปมีส่วนร่วม เพราะไม่มีอิทธิพลทางการเมือง

2. การเมืองการปกครองไม่ได้คำนึงถึงผลประโยชน์ของตัวเอง ไม่มีใครสนใจ ดังนั้น จึงไม่ใช่การเมืองการปกครองของเขา

3. ไม่เห็นชอบกับวิธีการตัดสินใจทางการเมืองที่มีขึ้น เห็นว่ากติกาทางการเมืองขาดความยุติธรรม ขาดความชอบธรรม รัฐธรรมนูญเป็นสิ่งหลอกลวง²

สภาพการณ์ที่นำพฤติกรรมของมนุษย์ไปสู่การถอนตัวออกจากระบบการเมือง และเกิดความเมินห่างทางการเมืองนั้นมีอยู่หลายประการดังนี้³

1. ค่านิยมที่เกิดขึ้นจากระบบการเมือง (political values) อันอาจเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง หรือหลักการของอำนาจและการใช้อำนาจ ตลอดจนกระทั่งกระบวนการทางการเมือง ที่ไม่สอดคล้องกับค่านิยม ความรู้สึกของประชาชน

¹ สายทิพย์ สุดดีพันธ์, "การเรียนรู้ทางการเมืองของเยาวชนไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนระดับมัธยมศึกษาใน เขตกรุงเทพมหานคร" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523) หน้า 50-52.

² Robert E. Lane, Political Ideology : Why The American Man Believes What He does (New York : Free Press, 1962), p.162.

³ David C. Schwartz, "ทฤษฎีและแนวความคิดในการศึกษาพฤติกรรมในการปฏิบัติ." รัฐศาสตร์สาร ปีที่ 1 ฉบับที่ 6 (กันยายน - ธันวาคม 2516), หน้า 10.

2. ความรู้สึกของบุคคลกลุ่มหนึ่งที่ขุ่นเคือง เพราะความคับข้องใจ (frustration) ที่เขาไม่สามารถเข้าไปมีอิทธิพลในการดำเนินการของระบบการเมืองบางประการที่ไม่มีประสิทธิภาพหรือขัดแย้งกับค่านิยมของกลุ่มคน

3. ความรู้สึกที่ว่า ระบบการเมืองเองไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะแก้ไขข้อบกพร่องหรือปรับปรุงการดำเนินงานของคนให้ดีขึ้น

4. ความรู้สึกที่ผสมผสานกันอยู่ระหว่างความคับข้องใจ ความก้าวร้าว ความดุเดือด (rages) ความรู้สึกที่ถูกกดขี่ข่มขู่ และความตึงเครียดจากสภาพการณ์ดังกล่าวนี้

ในสภาพการณ์เช่นนี้ บุคคลที่เคยให้ความสนใจและความผูกพันอยู่กับระบบการเมืองก็จะถอนความสนับสนุนที่เคยให้ไว้ และค่อย ๆ ถอนตัวออกจากระบบการเมือง

ความรู้สึกทางการเมืองทั้งหมดที่กล่าวข้างต้นนี้ จะส่งผลต่อพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลซึ่งเป็นองค์ประกอบสุดท้ายที่สำคัญของทัศนคติ กล่าวคือ บุคคลจะมีแนวโน้ม เข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง หรือสนับสนุนระบบการเมือง เมื่อเขามีความรู้สึกต่อระบบการเมืองในทางบวก ตั้งแต่ระดับต่ำสุด ไปจนถึงสูงสุด และบุคคลจะไม่เข้าร่วมทางการเมือง หรือไม่สนับสนุนระบบการเมือง เมื่อเขามีความรู้สึกต่อระบบการเมืองในทางลบ ความรู้สึกทางการเมืองหรือทัศนคติทางการเมืองดังกล่าวนี้เป็นอาการปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นจากข้อกำหนดหรือสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจสังคมการเมืองและวัฒนธรรมในประเทศนั้น ๆ

ความรู้สึกทางการเมืองนี้ นักทฤษฎีแนวพฤติกรรมศาสตร์ต่างก็เห็นพ้องต้องกันว่า เป็นผลที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่ได้รับจากระบบการเมือง สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่ประชาชนมีความรู้สึกเห็นด้วยหรือขัดแย้ง และจะแสดงออกโดยการสนับสนุนหรือไม่สนับสนุนระบบการเมืองนั้น

ในระบบการเมืองการปกครองประเทศไทย หากประชาชนส่วนใหญ่ไม่ให้การสนับสนุน หรือให้ความยินยอมรัฐบาลในการปกครองแล้ว รัฐบาลก็จะขาดความชอบธรรม และมักจะถูกต่อต้านจากประชาชนในรูปต่าง ๆ เช่น การวิพากษ์วิจารณ์ การเดินขบวน การประท้วง และอาจเลยเถิดไปถึงขั้นเกิดการจลาจลในที่สุด ความรู้สึกทางการเมืองที่ก่อให้เกิดความสำนึกทางการเมืองแบบประชาธิปไตยอันจะส่งเสริมให้ประชาชน เข้าร่วมร่วมทางการเมืองนั้น ประชาชนจะต้องมีความรู้สึกหรือทัศนคติที่ดีต่อรัฐบาล ระบบรัฐสภาและบรรดานักการเมือง ว่าสามารถจะอำนวยประโยชน์และแก้ปัญหาของประเทศชาติและประชาชนได้

กล่าว สำหรับประเทศไทยแล้ว จะเห็นว่าความสำคัญทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของประชาชนยังไม่เกิดขึ้น ถึงแม้ว่าประชาชนได้เคยผ่านเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญ ๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งถือได้ว่าเป็นบทเรียนที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ทางการเมืองของประชาชนได้เป็นอย่างดีมาแล้วก็ตาม มีผู้กล่าวว่าที่เป็นเช่นนี้เพราะประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองไม่สอดคล้องกับการปกครองแบบประชาธิปไตย กล่าวคือ ประชาชนยังไม่มีสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้แก่ การมีความเชื่อมั่นในเพื่อนมนุษย์ และสภาพแวดล้อมทางการเมือง การยอมรับความคิดเห็น และการวิพากษ์วิจารณ์ ความเชื่อมั่นในประสิทธิภาพทางการเมืองของคน (political efficacy) ความเชื่อมั่นในการมีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นต้น¹

วัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนดังกล่าว เป็นผลที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองของประชาชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวการที่สำคัญในการสร้างและเอื้ออำนวยต่อความรู้ความเข้าใจ และทัศนคติของประชาชนที่มีต่อระบบการเมืองและส่วนต่าง ๆ ของระบบการเมือง ความรู้ความเข้าใจและทัศนคติของประชาชน จะเป็นเช่นไรย่อมส่งผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง ซึ่งในระบบประชาธิปไตยถือว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นหน้าที่และบทบาทหลักของประชาชน² แต่ปัญหาที่มีอยู่ว่า ตัวการในการให้การเรียนรู้ทางการเมืองแก่ประชาชนยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอในการสร้างคุณลักษณะดังกล่าวให้เกิดขึ้นได้ดังจะได้กล่าวต่อไปทั้งในเรื่องของวัฒนธรรมทางการเมืองและการเรียนรู้ทางการเมือง

ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยนี้จะได้นำเอาแนวความคิด เกี่ยวกับทัศนคติตามแนวความคิดดังกล่าว ซึ่งประกอบด้วยความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึกทางการเมือง และความคิดเห็นในการประเมินค่าวัตถุประสงค์ทางการเมือง ตลอดจนความโน้มเอียงในพฤติกรรมทางการเมืองมาใช้ในการศึกษาต่อไป

¹ Thinapan Nakata, The Problem of Democracy in Thailand ; A Study of Political Culture and Socialization of College Students (Bangkok : Praepittaya, 1975).

² พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, "กรอบการมองพฤติกรรม", หน้า 12.

๑. การเรียนรู้ทางการเมือง

นักรัฐศาสตร์ได้ให้ความสนใจศึกษาเรื่องการเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization) ในฐานะที่เป็นกระบวนการสร้างค่านิยมทางการเมือง (political values) และการให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน อธิสโตเติล ได้กล่าวถึงการให้การศึกษาทางการเมือง (political education) ว่า เป็นกระบวนการสร้างค่านิยมทางการเมือง และเพลโต ก็ได้กล่าวถึงค่านิยมของพลเมืองมีความเกี่ยวข้องกับ เสถียรภาพและความเป็นระเบียบของสถาบันทางการเมือง¹ ได้มีผู้ให้ค่านิยมความหมายของการเรียนรู้ทางการเมืองไว้มากมาย เช่น

ไวส์แมน อธิบายว่า การเรียนรู้ทางการเมืองเป็นกระบวนการที่บรรจุคนเข้าไปในวัฒนธรรมทางการเมืองของสังคม โดยการเรียนรู้ถึงสิ่งที่ตกทอดทางสังคม (social heritage) ซึ่งเริ่มตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของชีวิตในครอบครัวต่อเนื่องมาในสถาบันต่าง ๆ เช่น สถาบันทางศาสนา โรงเรียน กลุ่มอาชีพ (work groups) สมาคมอาสาสมัคร (voluntary associations) สโมสรมวลชน พรรคการเมือง หรือสถาบันต่าง ๆ ของรัฐบาล²

โคลแมน อธิบายว่า การเรียนรู้ทางการเมือง หรือการให้ความรู้ทางการเมืองนี้เป็นกระบวนการที่บุคคลได้มาซึ่งทัศนคติและความรู้สึก (attitude and feelings) ต่อระบบการเมืองและต่อบทบาทของคนในระบบการเมือง ทั้งนี้รวมถึงการมีโลกทัศน์ คือสิ่งที่บุคคลรู้สึกหรือเชื่อเกี่ยวกับระบบการเมือง ความคงอยู่ และการปฏิบัติการของระบบการเมือง การมีความรู้สึก (feelings) ได้แก่การที่คนมีความรู้สึกอย่างไรต่อระบบการเมือง การมีความจงรักภักดี และมีสำนึกผูกพันในฐานะประชาชน (sense of civic obligation) และมีความสำนึกในความสามารถในทางการเมืองของตน (sense of political competence) รู้ว่าบทบาททางการเมืองของตนคืออะไร และจะเป็นอย่างไรในระบบการเมืองที่ตนเป็นสมาชิก³

¹ Richard Dawson and Kenneth Prewitt, Political Socialization (Boston : Little, Brown, 1969), p.6.

² Victor H. Wiseman, Politics in Everyday Life (Oxford : Bas Black Well, 1966), p.64.

³ James S. Coleman, "Introduction", ใน James S. Coleman (ed.) Education and Political Development (Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1968). p.18.

อัลมอนด์ และ พาวเวลล์ ได้ให้ความหมายการเรียนรู้ทางการเมืองว่า หมายถึง "กระบวนการนำมาซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชน" ¹

ฮัสตัน และ เคมิส อธิบายว่า การเรียนรู้ทางการเมือง หมายถึง "กระบวนการพัฒนาในหลาย ๆ ด้าน ที่ทำให้บุคคลได้รับความโน้มเอียงทางการเมือง (political orientation) และรูปแบบพฤติกรรมทางการเมืองของคน" ²

ซีเกล กล่าวว่า การเรียนรู้ทางการเมืองได้แก่ "การเรียนรู้ บรรทัดฐาน (norms) ทศนคติและพฤติกรรมทางการเมือง ซึ่งเป็นที่ยอมรับและกำลัง ดำเนินอยู่ในระบบการเมืองนั้น" ³

รัช และ อัลธอฟ อธิบายว่า การเรียนรู้ทางการเมือง หมายถึง "กระบวนการที่ปัจเจกบุคคลรู้สึกว่าคุณอยู่ในระบบการเมือง และทำให้เกิดการสำเหนียก (perception) หรือปฏิกิริยา (reaction) ต่อปรากฏการณ์ทางการเมือง กระบวนการนี้เกิดจากสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของสังคมที่ บุคคลนั้น เป็นสมาชิกอยู่ และยังเกิดจากปฏิสัมพันธ์ของบุคลิกภาพและประสบการณ์ของ บุคคลนั้นด้วย" ⁴

¹ Almond and Powell, Jr., Comparative Politics : A Developmental Approach, p.64.

² อ้างถึงใน Dawson and Prewitt, Political Socialization, p.6

³ Roberta S. Sigel, "Assumptions About The Learning of Political Values," The Annals, 0361 (September 1965) : 2.

⁴ Michael Rush and Phillip Athof, Introduction to Political Sociology (London : Western Printing Services Press, 1971), p.16

หาย ได้อธิบายถึงขั้นตอนของการเรียนรู้ทางการเมืองว่ามีขั้นตอนต่าง ๆ

ดังนี้¹

ขั้นที่ 1 เป็นขั้นพื้นฐานที่เรียกว่า กระบวนการอบรมกล่อมเกลாதองสังคมขั้นพื้นฐาน (basic socialization process) เป็นขั้นที่เด็กจะได้รับการฝึกฝนให้เป็นสมาชิกของสังคม กล่าวคือ เด็กจะได้เรียนรู้ค่านิยม ความรู้ทั่วไป ทักษะ และความชำนาญ ความสัมพันธ์ของบทบาทต่าง ๆ ของบุคคล ความรู้พื้นฐาน และวัฒนธรรม ตลอดจนลักษณะของสังคม รวมถึงสิ่งต่าง ๆ ที่คนในสังคมนั้นจำเป็นต้องเรียนรู้ ซึ่งเป็นการเรียนรู้โดยตรงไปตรงมา (manifest level)

ขั้นที่ 2 เป็นการสะสมความรู้ (latent level) เป็นขั้นที่ความรู้ต่าง ๆ ที่ได้เรียนรู้มานั้นสะสมเพิ่มพูนขึ้น เป็นประสบการณ์ซึ่งมีอิทธิพลต่อจิตใจได้สำนึก และเป็นตัวกำหนดบุคลิกภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลนั้น ในขั้นนี้บุคคลจะมีความสำนึกว่าตัวเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีความรู้ความเข้าใจต่าง ๆ ได้มากขึ้น และในขั้นนี้บทบาทของครอบครัวและสถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียน จะเป็นตัวปลูกฝังได้มาก

ขั้นที่ 3 เป็นขั้นที่บุคคลได้รับการอบรมกล่อมเกลา และการเรียนรู้ทางการเมือง จากการพัฒนาความรู้ที่บุคคลมีอยู่ขยายขอบเขตกว้างออกไปอีก ในการเริ่มมีความรู้สึกต่อโลก การเมืองรอบ ๆ ตัว ได้รู้และมีทัศนคติรวมทั้งเข้าใจในเหตุการณ์ต่าง ๆ ทางการเมือง ในขั้นนี้บทบาทของสิ่งแวดล้อมสังคมต่าง ๆ ในทางสังคม เช่น กลุ่มหรือองค์การต่าง ๆ ทางสังคม สื่อมวลชนจะเริ่มมีบทบาท

ขั้นที่ 4 เป็นขั้นสุดท้ายที่บุคคลผ่านจากการเป็นสมาชิกการเมืองที่ไม่ร่วมกิจกรรม มาเป็นผู้ที่เข้าร่วมทางการเมือง หรือมีความรู้และเข้าใจลึกซึ้งมากขึ้น คือ สามารถแยกแยะลักษณะและเอกภาพของสถาบันทางการเมืองได้ ทำให้มีลักษณะและเอกภาพของสถาบันทางการเมืองได้ ทำให้มีทัศนคติและบุคลิกภาพทางการเมืองที่ชัดเจนและถาวรกว่าเดิม ขั้นนี้เรียกว่า กระบวนการเลือกสรรทางการเมือง (political recruitment process)

¹

Lucian W. Pye, Political Personality and Nation Building : Burma's Search for Identity (New Haven : Yale University Press, 1966), pp.43-46.

ตัวการในการเรียนรู้ทางการเมือง

การเรียนรู้ทางการเมืองเป็นการให้การศึกษาทางการเมือง ซึ่งมีได้หมายความว่า เฉพาะเป็นการสอน และการเรียนในสถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียน วิทยาลัย หรือ มหาวิทยาลัยเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมไปถึง การเรียนรู้และการเลียนแบบจากสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ล้อมรอบตัว และแม้จากมนุษย์ด้วยกันเอง¹ เพราะฉะนั้นความสำคัญของการศึกษา จึงมีมากในกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองนี้

ในการเรียนรู้ทางการเมือง จะต้องมีตัวผู้ให้หรือตัวการในการให้ความรู้ทางการเมืองที่สำคัญดังนี้

1. ครอบครัว ครอบครัวเป็นตัวการพื้นฐานที่จะให้การเรียนรู้ทางการเมือง แก่บุคคล เศส เรียกว่า เป็นขั้นสะสมความรู้พื้นฐานจากความสัมพันธ์ระหว่าง บุคคลในเรื่องความรู้พื้นฐานทางการปกครอง เช่น ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบของอำนาจ ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบต่อกฎหมาย หรือระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ² อัลมอนต์ และ พาวเวลล์ เห็นว่า ครอบครัวเป็นตัวการในการเรียนรู้ทางการเมืองที่มีอิทธิพลสูง และต่อเนื่องเป็น ระยะยาวทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม³ อิทธิพลที่สำคัญของครอบครัว คือ การสร้างทัศนคติ ต่ออำนาจ กล่าวคือ ภายในครอบครัวจะมีลักษณะการตัดสินใจร่วม ซึ่งมีลักษณะ เป็น การใช้อำนาจ หากเด็กไม่เชื่อฟังหรือไม่ปฏิบัติตามจะถูกลงโทษ ดังนั้น ประสบการณ์ของเด็ก เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในครอบครัว จะส่งผลต่อความรู้สึกมีความสามารถทาง การเมือง (political competence) สร้างทักษะเกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์ทางการเมือง

¹ Harry Schofield, The Philosophy of Education : An Introduction (London : George, Allen and Unwin, 1972), p.17.

² Robert D. Hess and Judith V. Thorney, The Development of Political Attitudes in Children (Chicago : Aldine Publishing Company, 1967), p.20.

³ Almond and Powell (eds), Comparative Politics Today, p.38.

และนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองในอนาคต ถ้าเด็กถูกอบรมสั่งสอนให้มีพฤติกรรมแบบยอมรับ เชื่อฟัง ก็อาจจะทำให้เด็กนั้นมีพฤติกรรมทางการเมืองแบบอัตวิสัยในอนาคต นอกจากนี้ ครอบครัวก็ยังมีบทบาทในการก่อรูปของทัศนคติทางการเมืองในอนาคตของเด็กด้วย โดยเริ่มจากการสร้างความรู้สึกรู้จักกำหนดระบุ (identification) ตนเอง และบุคคลอื่น ๆ เข้ากับกลุ่ม เชื้อชาติ กลุ่มภาษา ศาสนา ชนชั้นทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ สร้างให้เกิดการยอมรับในค่านิยมต่าง ๆ ¹

2. สถาบันการศึกษา การศึกษามีบทบาทและอิทธิพลเป็นอย่างมากในระบบการเมืองการปกครองของทุกประเทศ เพราะการศึกษาก่อให้เกิดความรู้ ความคิด เห็น และความเชื่อของบุคคล สถานศึกษาเป็นตัวการในการเรียนรู้ทางการเมืองที่สำคัญมาก ก่อให้เกิดความรู้ ทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรมทางการเมืองของสมาชิกในสังคม บุคคลที่มีการศึกษาสูงจะตระหนักถึงความเกี่ยวข้องและผลกระทบที่มีต่อตนเอง มีความสนใจทางการเมือง มีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทางการเมือง ตลอดจนบุคคลต่าง ๆ ทางการเมือง และมีแนวโน้มเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองในขอบเขตที่กว้างขวางกว่าบุคคลที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่า ² สถาบันการศึกษาจะทำให้บุคคลตระหนักถึงบทบาททางการเมืองของตนและเรียนรู้ถึงสถาบันทางการเมืองและความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในระบบการเมือง นอกจากนี้ สถาบันการศึกษายังมีบทบาทในการถ่ายทอดค่านิยมและทัศนคติของสังคมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างทัศนคติที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ทางการเมือง และความผูกพันที่มีต่อระบบการเมือง

3. กลุ่มเพื่อน (peer group) สมาชิกของกลุ่มเหล่านี้จะมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของกันและกัน และอาจมีการยอมรับเอาความคิดเห็นของกลุ่มเพื่อนมาเป็นความคิดเห็นของตน กลุ่มเพื่อนจึงมีบทบาทต่อการเรียนรู้ทางการเมืองโดยกระตุ้นหรือกดดันให้สมาชิกมีทัศนคติที่คล้อยตามและยอมรับความคิดเห็นของกลุ่ม

¹ Dawson and Prewitt, Political Socialization, Chapter 7.

² Robert E. Lane, "Political Education in the Midst of Life's Struggles," Political Man (New York : The Free Press, 1972).

4. กลุ่มอาชีพ เป็นตัวการในการถ่ายทอด ข่าวสารและทัศนคติระหว่างกัน ความรู้ใหม่ ๆ อาจจะมีขึ้นได้เมื่อบุคคลยอมรับบรรทัดฐานของกลุ่ม และจัดคนเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่ม กลุ่มอาชีพจะมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และอาจจะรวมกลุ่มกันในรูปของสมาคมต่าง ๆ ทั้งที่อาจเกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องทางการเมือง หากความสัมพันธ์ของกลุ่ม เป็นไปอย่างเหนียวแน่น และเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ ก็อาจจะส่งผลให้มีอิทธิพลหรือมีบทบาทในการปลุกฝังค่านิยมทางการเมืองแก่สมาชิกมากขึ้น

5. สื่อมวลชน จะมีหน้าที่ในการรักษา เปลี่ยนแปลงและพัฒนาสังคม เพราะสื่อมวลชน เป็นสถาบันที่มีพลังในการสร้างและสะท้อนประชามติ มีบทบาทในการส่งผ่านค่านิยม ความเชื่อที่สำคัญ ๆ ในสังคม ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้ประชาชนมีความรู้ (knowledge) มีความเข้าใจ (understanding) และทัศนคติ (attitude) ที่ดีหรือไม่ดีต่อการเมืองการปกครองหรือบุคคลทางการเมือง สื่อมวลชนที่มีประสิทธิภาพจะสามารถสร้างหรือพัฒนาความรู้ ทัศนคติ ตรงตามความเข้าใจของประชาชน ต่อระบบการเมือง ในขอบเขตที่กว้างขวางมากขึ้น¹

6. สถาบันทางการเมือง และกลุ่มผลประโยชน์ได้แก่ พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ ตลอดจนสถาบันทางราชการซึ่งถือได้ว่า เป็นสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการเมืองโดยตรงและโดยอ้อม เป็นสถาบันที่มีความรอบรู้ทางวิชาการ และความชำนาญเฉพาะด้าน ย่อมเป็นช่องทางให้ประชาชนได้เรียนรู้ทางการเมือง ตลอดจนมีทัศนคติ ค่านิยม และอุดมการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดจากสถาบันนั้น ๆ สถาบันทางการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์ดังกล่าวถือได้ว่ามีบทบาทในการสร้างความโน้มเอียงของการมีส่วนร่วม (participant orientations)

กล่าวโดยสรุป การเรียนรู้ทางการเมืองเป็น เรื่องที่มีขอบเขตกว้างขวาง เป็นตัวเชื่อมระหว่างสมาชิกของสังคมกับระบบการเมือง กล่าวคือ เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชน ที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ในขณะที่เดียวกัน การเรียนรู้ทางการเมืองก็เป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลหรือสมาชิกของสังคมนั้นมีความรู้ความเข้าใจ ทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อต่อระบบการเมือง หรือบุคคลทางการเมืองไปในแนวทาง

¹ ประมะ สดะเวทิน, หลักนิเทศศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2526), หน้า 9-10.

ที่เป็นแบบแผน หรือรูปแบบพฤติกรรมทางการเมืองของคน ทำให้บุคคลมีทักษะหรือความรู้สึกต่อระบบการเมือง ตลอดจนมีความเข้าใจต่อบทบาทที่ตนมีต่อระบบการเมือง หรือบุคคลทางการเมืองไปในทางสนับสนุนต่อต้านหรือนิ่งเฉย และจะแสดงพฤติกรรมทางการเมืองออกมาต่าง ๆ กัน เช่น ในเรื่องของความสนใจทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมือง

สำหรับสังคมไทย ทักษะคติของประชาชนทั่วไปต่อการเมืองนั้น พรศักดิ์ ผ่องแผ้วชี้ว่า "มักเป็นไปในทางลบทั้งต่อสถาบันทางการเมือง ซึ่งเป็นกลไกของระบบการเมืองและต่อนักการเมือง ซึ่งเป็นบุคคลจรรยาการเมือง ทักษะคติที่ว่า "การเมืองเป็นเรื่องสกปรก" ได้ดำรงอยู่เป็นเวลานาน เมื่อเอ่ยถึงคำว่า "การเมือง" มีบุคคลจำนวนมากไม่น้อยที่คิดถึงสิ่งไม่ดีต่าง ๆ เช่น การแก่งแย่งอำนาจ การหลอกลวง การฉ้อฉล การโกหก ดลบนัดแปลง การกระทำที่ไม่มีเหตุผล ความยุ่งยาก สับสน วุ่นวาย ฯลฯ"¹

ดังนั้นในการศึกษาวิจัยนี้ จะนำเอาแนวความคิด การเรียนรู้ทางการเมืองมาใช้ดังนี้

1. การที่ประชาชนจะมีทัศนคติต่อบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอย่างไรย่อมประกอบไปด้วยองค์ประกอบดังนี้ คือ ความรู้ความเข้าใจ ความรู้สึก และแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมอย่างไร

2. ทักษะคติดังกล่าวเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ทางการเมืองของประชาชนที่ว่า หากประชาชนขาดการเรียนรู้ทางการเมืองย่อมส่งผลให้ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจ และอาจมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อบทบาทและความรับผิดชอบของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งเป็นบุคลากรทางการเมืองที่สำคัญยิ่ง

4. แนวความคิด เกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมือง

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2480 เป็นต้นมา เมื่อมีการนำเอาระเบียบวิธีวิจัยมาใช้ในทางรัฐศาสตร์ นักรัฐศาสตร์ได้ให้ความสนใจ แนวคิดเกี่ยวกับ "วัฒนธรรม" มากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อมีการนำเอาวิธีการสุ่มตัวอย่าง และการศึกษาตามนิยามมาใช้ในการวิจัยที่สามารถทดสอบ

¹ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, ข่าวสารการเมือง, หน้า 106.

ความถูกต้อง เพียงตรง และเชื่อถือได้ด้วยแล้ว นักรัฐศาสตร์ก็มั่นใจว่า การนำเอาแนวคิดทางวัฒนธรรมมาใช้ในการศึกษาการเมืองนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้อย่างแน่นอน¹

นักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยาได้ให้คำจำกัดความความหมายของ "วัฒนธรรม" ว่า วัฒนธรรมประกอบด้วยรูปแบบของพฤติกรรม ทั้งที่แฝงเร้นและเห็นได้ชัดแจ้ง ได้มาและถ่ายทอดออกไป โดยผ่านสัญลักษณ์ ประกอบกันขึ้น เป็นความสำเร็จ เฉพาะตัวของคนกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความนึกคิดโดยเฉพาะค่านิยมที่ยึดถือในด้านหนึ่ง วัฒนธรรมอาจมองได้ว่า เป็นผลผลิตของการกระทำ แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับเป็นตัวเงื่อนไขสำหรับการกระทำอย่างอื่นต่อไป²

เมื่อ เกเบรียล อัลมอนด์ ได้นำเอาแนวคิดวัฒนธรรมมาใช้ และกำหนดแนวคิดและศัพท์คำนี้เป็นครั้งแรกว่า "วัฒนธรรมทางการเมือง" ในบทความของเขาเมื่อปี พ.ศ. 2499 และนับตั้งแต่นั้น เป็นต้นมา แนวความคิดวัฒนธรรมทางการเมืองจึงได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาทางการเมือง ซึ่งการศึกษารัฐศาสตร์แบบเก่าซึ่งเน้นการวิเคราะห์ถึงโครงสร้างสถาบันและกระบวนการทางการเมือง ไม่สามารถให้ความกระจ่างได้เพียงพอ ดังนั้นการศึกษาวัฒนธรรมทางการเมือง (ทัศนคติ ความเชื่อ และความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อระบบการเมือง และส่วนต่าง ๆ ของระบบการเมือง) จะสามารถนำไปอธิบายปัญหาของระบบการเมืองที่เป็นอยู่ได้สมบูรณ์มากขึ้น ถึงแม้จะมีปัญหาที่ยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่ว่า การศึกษาแนวทางนี้ยังเป็นเรื่องคลุมเครืออยู่ เพราะอาจจะนำแนวความคิดวัฒนธรรมทางการเมืองของประเทศหนึ่งมาวิเคราะห์ระบบการเมืองของอีกประเทศหนึ่งก็ตาม³

¹ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, "กำเนิดและพัฒนาการ" วัฒนธรรมทางการเมือง, หน้า 3.

² A. Kroeber and Clyde Kluckhohn, Culture : A Critical Review of Concepts and Definitions (Cambridge : Harvard University Peabody Museum of American Archeology and Ethnology Papers, 1953), Vol.27, No.I, p.181.

³ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, "กำเนิดและพัฒนาการ" วัฒนธรรมทางการเมือง, หน้า 4-13.

ในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัย เห็นว่าแนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองจะเป็นตัวเชื่อมโยงความนึกคิด และทัศนคติของประชาชนที่มีต่อระบบการเมือง และส่วนต่าง ๆ ของระบบการเมือง กล่าวคือ สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ตลอดจนวัฒนธรรมทางการเมืองของสังคมนั้น ๆ จะมีส่วนในการกำหนดความรู้สึกนึกคิดของประชาชนเป็นอย่างมาก เมื่อนำมาพิจารณาถึงสังคมไทยแล้ว นักวิชาการส่วนใหญ่ต่างก็มีความเห็นว่างวัฒนธรรมทางการเมืองไทยไม่เชื่ออำนาจต่อระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย กล่าวคือประชาชนส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อในเรื่องของอำนาจและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งมีลักษณะเชื่อฟังและยอมรับการปฏิบัติตาม จึงมักจะเป็นผู้ถูกกระทำ (subject) มากกว่าเป็นผู้กระทำการ (object) ลักษณะเช่นนี้ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่มีลักษณะนิ่งเฉยทางการเมือง (political passivity) ไม่กระตือรือร้นทางการเมือง หรือสนใจเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง¹ ฉะนั้น ในการอธิบายแนวความคิด วัฒนธรรมทางการเมืองก็จะได้อธิบาย แนวคิด ประชาธิปไตย และอำนาจนิยมควบคู่ไปกับลักษณะของสังคมไทยและประสบการณ์ในการเรียนรู้ทางการเมืองของประชาชนด้วย

ความหมายของวัฒนธรรมการเมือง

วัฒนธรรมทางการเมือง หมายถึง แบบแผนของทัศนคติ ความเชื่อ ความรู้ ความเข้าใจ ที่ประชาชนมีต่อระบบการเมืองและส่วนต่าง ๆ ของระบบการเมือง แบบแผนของความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติ ของประชาชนดังกล่าว เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง และประสบการณ์ที่เขาได้รับในสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของสังคมประเทศนั้น ๆ

อัลมอนด์ อธิบายว่า วัฒนธรรมทางการเมือง เป็นแบบแผนของทัศนคติของบุคคลที่มีต่อระบบการเมืองและส่วนต่าง ๆ ของระบบการเมือง²

¹ ทรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, ข่าวสารการเมืองไทย, หน้า 21.

² Gabriel A. Almond, "Comparative Political System" Political Behavior : A Reader in Theory and Research, ed. Heinz Eulau, Samuel J. Eldersveld, and Morris Janowitz (Glencoe, Illinois : Free Press, 1956), p.31.

อัลมอนต์ และ พาวเวลล์ อธิบายว่า วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นความรู้สึกหรือการอบรมที่คนแต่ละคนได้รับ ซึ่งจะทำให้การกระทำของแต่ละบุคคลนั้นมีความหมาย แต่เป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ที่ "เห็นได้ไม่ชัด" (subjective realm) ประกอบด้วย 1. ความโน้มเอียงด้านการรับรู้ ได้แก่ ความรู้ถึงวัตถุประสงค์ทางการเมือง และความเชื่อทางการเมือง (ไม่ว่าจะเป็นความรู้ที่ถูกต้องหรือไม่) 2. ความโน้มเอียงด้านความรู้สึกต่าง ๆ ที่มีต่อวัตถุประสงค์หรือองค์การการเมืองทั้งหลาย เช่น ความรู้สึกที่เกี่ยวกับหน้าที่ของพลเมือง หรือความรู้สึกเห็นห่าง การเมือง และ 3. ความโน้มเอียงด้านการประเมินผล ได้แก่ ความคิดเห็นต่าง ๆ ที่มีต่อวัตถุประสงค์ทางการเมือง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วมักจะเอาค่านิยมมาประเมินวัตถุประสงค์ทางการเมือง หรือเหตุการณ์ทางการเมืองนั้น ๆ ¹

พาย อธิบายว่า วัฒนธรรมทางการเมือง คือ แบบแผนของทัศนคติ ความเชื่อ และความรู้สึกที่เป็นระเบียบ และมีความหมายต่อกระบวนการทางการเมือง และที่เป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับรากฐานทางสมมติฐาน และกฎระเบียบต่าง ๆ ซึ่งครอบงำพฤติกรรมต่าง ๆ ในระบบการเมือง ดังนั้นวัฒนธรรมทางการเมืองก็คือ การแสดงออกในรูปแบบที่รวม ๆ กัน ทางจิตวิทยา และความนึกคิดในทางการเมืองนั่นเอง ²

ยิงเจอร์ ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นทัศนคติและการอบรมกลุ่ม เกลาที่แต่ละคนได้รับจากระบบการเมืองนั้น ซึ่งประกอบด้วยความรู้สึกนิยม และไม่นิยมต่อระบบการเมืองและการประเมินค่าต่อเหตุการณ์ทางการเมือง ³

¹ Almond and Powell, Jr., Comparative Politics : A Development Approach, p.31.

² Lucian W. Pye, Aspects of Political Development (Boston : Little, Brown, 1966), pp.104-105.

³ Milton Yinger, Religion Society and the Individual (New York : The Macmillan, 1962), pp.380-381.

ลิปเซท กล่าวถึง วัฒนธรรมทางการเมืองที่เกี่ยวกับค่านิยมว่า ค่านิยมที่สนับสนุนความมั่นคงของระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยก็คือ การถือเอาความสามารถของบุคคลโดยไม่คำนึงถึงชาติกำเนิด การให้ความเสมอภาค และมีการปฏิบัติหน้าที่เฉพาะเจาะจงยิ่งขึ้น (specificity) ¹

นอกจากความหมายของวัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวยังมีนักรัฐศาสตร์อีกหลายท่าน อาทิเช่น Jarol B. Manheim, Samuel H. Beer, Adam B. Ulam, Robert A. Dahl, Edward C. Banfield, Laura F. Banfield, ฯลฯ ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมทางการเมืองและอธิบายไปในแง่มุมต่าง ๆ กัน ซึ่งผู้สนใจจะศึกษาได้ต่อไป ²

จากความหมายของวัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าว อัลมอนต์ และ พาวเวลล์ ได้เสนอรูปแบบของวัฒนธรรมทางการเมืองที่เรียกว่า civic culture ออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมทางการเมืองแบบคัมแคบ เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ประชาชนไม่มีความรู้ความเข้าใจในระบบการเมือง ไม่รับรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของสถาบันทางการเมือง รวมทั้งไม่คิดว่าจะมีส่วนร่วมทางการเมือง
2. วัฒนธรรมทางการเมืองแบบโพร์ฟ้า เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบที่ประชาชนยอมรับและเชื่อฟังอำนาจรัฐ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการเมืองโดยทั่ว ๆ ไป แต่ไม่สนใจที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง

¹ Seymour M. Lipset, The First New Nation (New York : Basic Books, 1963).

² ศึกษาเพิ่มเติมจาก Jarol B. Manheim, The Politics Within (Englewood Cliffs, New Jersey:Prentice-Hall, 1975); p.30; Samuel H. Beer and Adam B. Ulam, eds., Patterns of Government (New York : Random House, 1962), p.32 ; Robert A. Dahl, Political Opposition in Western-Democracies (New Haven : Yale University Press, 1966), pp.352-355 ; Edward C. Banfield and Laura F. Banfield, The Moral Basis of a Backward Society (Glencoe : The Free Press, 1958).

3. วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบที่ประชาชนเข้าใจในระบบการเมืองโดยทั่ว ๆ ไป มีความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองและการปกครอง ตลอดจนเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง

วัฒนธรรมทางการเมืองทั้ง 3 แบบนี้ อัลมอนด์ และ พาวเวลล์ กล่าวว่า ในสังคมหนึ่ง ๆ จะมีการคละเคล้าปะปนกัน ซึ่งอาจจะ เป็นแบบใดแบบหนึ่ง หรือผสมกันระหว่าง 2 แบบ หรือ 3 แบบ ซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนมีความโน้มเอียงทางการเมือง (political orientation) ที่มีต่อระบบการเมืองแตกต่างกัน¹ กล่าวคือ หากในสังคมใดประชาชนมีแนวโน้มไปในแบบที่ 1 และแบบที่ 2 มาก แม้ว่าจะมีแบบที่ 3 อยู่บ้าง ประชาชนในสังคมนั้นก็จะมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม แต่ถ้าหากในสังคมใดประชาชนมีแนวโน้มที่เป็นแบบที่ 3 มาก แม้จะมีแบบที่ 1 หรือ 2 อยู่บ้างก็ตาม ประชาชนในสังคมนั้นก็จะมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย

ทินพันธุ์ นาคะตะ ได้อธิบายถึงลักษณะของผู้ที่มีลักษณะทางการเมือง และประชาธิปไตยดังนี้

1. มีจิตใจต้องการการปกครองแบบประชาธิปไตย มีความรู้สึกว่าการปกครองประชาธิปไตย เป็นการปกครองของประชาชนโดยประชาชนและเพื่อประชาชน
2. มีความเชื่อและยึดมั่นในคุณค่าและศักดิ์ศรีของมนุษย์ มีความเชื่อมั่นในความสามารถ และความเสมอภาคของบุคคล รู้จักเคารพสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ทั้งในการพูด การเขียนและการแสดงความคิดเห็น รวมทั้งการแสดงออกอื่น ๆ แม้ว่าสิ่งนั้นจะขัดแย้งกับความคิดเห็นของตนก็ตาม

¹

Gabriel A. Almond and Sidney Verba, The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations อ้างใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช. "วัฒนธรรมทางการเมืองกับระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย" ھرศักดิ์ ฝ่องแก้ว และ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ บรรณาธิการ. วัฒนธรรมทางการเมืองไทย, หน้า 100-107.

3. เคารพในกติกา การปกครองแบบประชาธิปไตย คือ วิธีการตัดสินใจด้วยเสียงข้างมาก โดยมีข้อผูกพันที่จะต้องปฏิบัติตามจากทุกฝ่าย ขณะเดียวกันก็เคารพต่อเสียงข้างน้อย

4. สนใจเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง โดยติดตามข่าวสารของบ้านเมือง สนทนถึงการปัญหาการเมืองกับผู้อื่น และพยายามมีส่วนร่วมในการตัดสินใจหรือในการกำหนดนโยบายของทางราชการ

5. มีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของตน และมีความเชื่อว่าการปฏิบัติตามกฎหมายบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมจะส่งผลให้ตนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง

6. มองโลกในแง่ดี มีความไว้วางใจผู้อื่น

7. รู้จักวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล และในทางสร้างสรรค์ และรู้จักคัดค้านการใช้อำนาจหน้าที่ของราชการไปในทางไม่ถูกต้อง ¹

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม

อดอร์โน ได้อธิบายว่า ผู้ที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเผด็จการนั้น จะมีลักษณะที่ชอบอำนาจเด็ดขาด มีการอ่อนน้อมยอมจำนนต่อผู้มีอำนาจ มอบความรับผิดชอบในทุกอย่างไว้กับผู้นำ ยึดถือตัวบุคคลมากกว่าหลักการของเหตุผลนั้นคือ ระบบอาวุโส ชอบระบบเจ้าขุนมูลนาย ไม่ยอมรับความเสมอภาคของบุคคล และไม่ยอมรับความแตกต่างของผู้อื่นในการใช้สิทธิเสรีภาพของเขา ยึดถือในค่านิยมแบบเดิมและถือว่ากิจกรรมบ้านเมืองเป็นเรื่องของทางราชการ ²

¹ ทินพันธุ์ นาคะตะ, "ประชาธิปไตย ปัจจัยเอื้ออำนวยและการสร้างจิตใจ" วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 3 เล่มที่ 2 กันยายน 2517, หน้า 2-21. แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยดังกล่าว มีผู้สนใจทำการศึกษากันมากและเสนอความคิดเห็นไปในทำนองเดียวกันนี้ ผู้สนใจโปรดศึกษาเพิ่มเติมจากตำราและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

² Theodore W. Adorno, Else Frenkel-Brunkel-Brunswik, Daniel J. Levinson, and R. Nevitt Sanford, The Authoritarian Personality (New York : Harper and Row, 1950), p.228. ผู้สนใจโปรดศึกษาเพิ่มเติมจากวิสุทธิ์ โพธิ์แท่น, "วิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย" ใน ประชาธิปไตย : แนวความคิดและตัวแบบประเทศประชาธิปไตยในอุดมคติ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2524), หน้า 160-177.

ปัจจัยสำคัญที่ไม่เอื้ออำนวยให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจทางการเมือง

แนวความคิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและแบบอำนาจนิยม

เป็นเรื่องที่นักรัฐศาสตร์ผู้สนใจการเมืองการปกครอง ในประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย โดยเฉพาะนักวิชาการของไทย นำมาใช้วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคจากการพัฒนาระบบการเมืองของประเทศ ตลอดจนปัญหาความรู้และความเข้าใจทางการเมืองของประชาชน ซึ่งเป็นผลที่สืบเนื่องเกี่ยวข้องกับกลไกการเมืองการปกครองสำหรับประเทศไทย ปัจจัยสำคัญที่ไม่เอื้ออำนวยให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจทางการเมือง คือ

1. สภาพวิถีชีวิตและวัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชน

ค่านิยมและวิถีชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ยังผูกพันอยู่กับความเชื่อในเรื่องของอำนาจและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งอิทธิพลของศาสนาในเรื่องเวรและกรรม และความเชื่อในทางการเมืองการปกครอง ซึ่งตกทอดมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยว่า ไม่ใช่เรื่องของชาวยุโรปที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย¹ สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อความรู้ความเข้าใจและทัศนคติของประชาชนเป็นอย่างมาก

¹ เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์, "การพัฒนาทางการเมืองของไทย", ใน อมร รัชศาสตร์ และชิตติยา กรรณสูตร (บรรณาธิการ), ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2508), หน้า 112. การศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมและความเชื่อของประชาชนในสังคมไทยมักจะนำไปใช้อ้างอิงในการศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองไทยและการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย เท่าที่นำมาใช้อ้างอิงในที่นี้ อาทิเช่น พลศักดิ์ จิรไกรศิริ "วัฒนธรรมทางการเมืองไทย : ข้อสรุปจากการวิจัยเชิงประจักษ์", กมล สมวิเชียร "วัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาทางการเมือง", ใน พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว พลศักดิ์ จิรไกรศิริ บรรณาธิการ, วัฒนธรรมทางการเมืองไทย, หน้า 40-42 และ 150-165, กระมล ทองธรรมชาติ, "ประชาธิปไตย", การเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พระนคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2513), 100-102, ไพฑูย์ ช่างเรียน, "ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาการเมือง" การเมืองการปกครองของไทย (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 117-124, ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "การชะงักงันของอุดมการณ์ในสังคมไทย", อุดมการณ์ทางการเมือง (กรุงเทพ : ดวงติการพิมพ์, 2523), หน้า 144-159, วิสุทธิ์ โพธิ์แท่น, "ความคิดเกี่ยวกับการให้ความรู้ทางการเมืองเมื่อการมีส่วนร่วมในทางการเมืองที่มีประสิทธิภาพในประเทศไทย" รัฐศาสตร์สาร, หน้า 45-49, สุวิทย์ รุ่งวิสัย, "ประชาธิปไตยในเมืองไทย : อุปสรรคและแนวความคิด", ปฏิวัติและประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2517), หน้า 153-209.

จึงมักจะมีพฤติกรรมทางการเมืองในลักษณะยอมรับ เชื่อฟัง และปฏิบัติตามมากกว่าการโต้เถียง หรือแสดงความคิดเห็นใด ๆ

ลักษณะสังคมไทยดังกล่าว ชัยอนันต์ สมุทวณิช อธิบายว่า " เป็นความรู้สึกของ ประชาชนที่ตกทอดมาจากสังคมสมัยก่อน ที่แสดงถึงการขาดรัฐในชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน หากรัฐบาลไม่มีสังคมชาวบ้านทั่ว ๆ ไปก็ยังคงอยู่ได้ และการเปลี่ยนแปลงของสังคมจะมีไม่ได้ ถ้าชาวบ้านยังไม่มีความรู้สึกว่าตนเองยากจน และถูกเอาเปรียบ " ¹

โมเซล อธิบายสนับสนุนในเรื่องนี้ว่า "คนไทยยังนิยมในระบบเจ้าขุนมูลนาย การอ่อนน้อมต่อผู้มีอำนาจ การตัดสินใจ การริเริ่ม เปลี่ยนแปลงจากเบื้องบน การยึดถือ ความแตกต่าง เกี่ยวกับฐานะของบุคคล และการถือว่ากิจกรรมของบ้านเมืองเป็นเรื่องของหลวง ชาวบ้านไม่เกี่ยว " ²

พิทยา สายชู และ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวในทำนองเดียวกันว่า "คนไทย ส่วนใหญ่มีลักษณะไม่ใส่ใจที่จะรู้อะไรให้ไกลตัว และที่สำคัญ คือ ไม่เข้าใจและไม่รู้จักตนเอง สับสนในความคิด และบ่อยครั้งไม่สามารถตัดสินใจได้ว่าคุณค่า (value) ที่ถูกต้องในสังคมเป็น อย่างไร " ³

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, อุดมการณ์ทางการเมือง, หน้า 154.

² James N. Mosel, "Communication Patterns and Political Socialization in Transitional Thailand", in Communication and Political Development, ed. by Lucian W. Pye (Princeton : Princeton University Press, 1963), pp.185-188.

³ พิทยา สายชู, ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, "สังคมไทย: ปัจจุบันและอนาคต" ปัจจุบันและอนาคตของสังคมไทย สมาคมนิสิตเก่า จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2514), หน้า 78-80.

กมล สมวิเชียร และ ลิขิต อีร์เวกิน กล่าวถึง ลักษณะของวัฒนธรรมที่สอดคล้องกันระหว่าง "ปัจเจกนิยม" (individualism) หรือ "อิสระนิยม" กับระบบอาวุโส (hierarchicalism) หรือ "อำนาจนิยม" (authoritarianism) ของคนไทยว่าคนไทยมีค่านิยมชอบความเป็นตัวของตัวเอง และรักความเป็นอิสระ ในขณะที่เดียวกันก็ยอมรับในอำนาจและเคารพผู้อาวุโสที่เหนือกว่า แต่ความเป็นตัวของตัวเองของคนไทยก็มีลักษณะไม่สนใจ หรือผูกพันต่อสถาบันของสังคมและไม่มีความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย¹

ค่านิยมและความเชื่อของประชาชนดังกล่าว เป็นอุปสรรคที่สำคัญของการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจทางการเมืองของประชาชนอันนำไปสู่ความไม่ใส่ใจ เอาธุระ ในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมือง นอกจากนี้ยังไม่เอื้ออำนวยต่อการรวมกลุ่มทางการเมือง ทำให้ประชาชนขาดการรวมกลุ่ม ยึดถือตัวบุคคล มากกว่าหลักการ กรณีถ้ามีการรวมกลุ่มก็อาจเกิดขึ้น เป็นครั้งคราว และมักจะมีขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่ากลุ่ม และ เพราะเหตุนี้จึงเป็นสาเหตุให้พรรคการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์ไม่เจริญเติบโตในเมืองไทยอันมีผลต่อเนื่องไปถึงการพัฒนาการเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้วย

2. ลักษณะการเมืองการปกครอง

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยนั้น มิได้สร้างความรู้สึกว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย หรือรู้สึกว่ามี การเปลี่ยนแปลงใด ๆ อันจะส่งผลให้ประชาชนกระตือรือร้นหรือสนใจ เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง กล่าวคือ ประชาชนยังมีความรู้ความเข้าใจทางการเมืองแบบผิวเผินตามชื่อที่เรียกขานกันเท่านั้น หากได้มีความเข้าใจในเนื้อหาสาระสำคัญของการปกครองหรือกลไกต่าง ๆ ทางการเมือง เช่น พรรคการเมือง สถาบันรัฐสภา หน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือ ความหมายของประชาธิปไตย ฯลฯ ไม่ ทั้งนี้อาจสรุปสาเหตุต่าง ๆ ได้ดังนี้

¹

กมล สมวิเชียร, "วัฒนธรรมทางการเมืองไทยกับการพัฒนาการเมือง", ใน วรรณวิทย์ : รัฐศาสตร์ (พระนคร : โครงการตำราสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514), หน้า 54 และ ลิขิต อีร์เวกิน, "การเมืองไทยกับประชาธิปไตย" รัฐศาสตร์สาร (มีนาคม - เมษายน 2516), หน้า 12.

2.1 สถาบันทางการเมืองเมืองอ่อนแอและไม่สามารถทำหน้าที่ตามบทบาทที่ควรจะเป็นทางการเมืองได้ รวมทั้งการให้ความรู้ ความเข้าใจทางการเมืองของประชาชน และในบางครั้งนักการเมืองและพรรคการเมืองส่วนหนึ่งกลับทำให้เกิดความรู้สึกเสื่อมศรัทธาในหมู่ประชาชน

การที่สถาบันทางการเมืองอ่อนแอหรือไม่มีเสถียรภาพ มีสาเหตุมาจากการปฏิวัติรัฐประหาร ทำให้สถาบันทางการเมืองขาดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งก็คือ การที่ระบบราชการมีอำนาจมากกว่าเหนือสถาบันทางการเมืองมาตลอดเวลายาวนานทางประวัติศาสตร์ของการเมืองไทย

2.2 ระบบราชการมีอำนาจเหนือการเมือง มีแนวทางในการบริหารประเทศแบบอาศัยข้าราชการ หรือใช้การตัดสินใจกำหนดนโยบายแบบราชการ แทนที่จะใช้แนวทางการเมือง ซึ่งได้แก่การปล่อยให้ความต้องการจากกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งอาศัยการเลือกตั้งรัฐสภา พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ เป็นช่องทางที่แสดงออก เป็นเครื่องกำหนดนโยบายรัฐบาล ริคส์ เรียกลักษณะการปกครองแบบนี้ว่า Bureaucratic Authoritarian

ชวณ ลินซ์ (Juan J. Linz) ได้อธิบาย Bureaucratic-Authoritarianism มีลักษณะที่เด่น 3 ประการ คือ ¹

1. ลักษณะของการที่ความคิดแบบ เทคโนแครต (technocratic mentality) มีความสำคัญมาก เมื่อเทียบกับอุดมการณ์ทางการเมืองรูปแบบอื่น ๆ

2. ลักษณะที่ผู้นำทางการเมืองพอใจในการปกครองฝูงชนที่ยอมรับระบบการปกครอง โดยไม่มีความสนใจเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง และผู้นำทางการเมืองก็ขาดความสนใจที่จะระดมความสนับสนุนจากประชาชน

3. ลักษณะที่มีการใช้อำนาจบีบบังคับ เพื่อจำกัดการเคลื่อนไหวของกลุ่มพลังต่าง ๆ ในสังคม และการควบคุมกลุ่มคัดค้านต่อต้านรัฐบาล ดังที่เรียกว่า "การจำกัดการเมืองแบบกลุ่ม" (limited pluralism)

¹ Juan J. Linz, "Totalitarian and Authoritarian Regimes" Handbook of Political Science, ed. Fred Greenstein and Nelson Polsby Volume 3 (Readings, Mass : Addison - Wesley, 1975).

ลักษณะทางการเมืองการปกครองแบบนี้จะส่งผลต่อการรวมกลุ่มของประชาชน ทำให้พรรคการเมือง และกลุ่มผลประโยชน์ไม่ได้เข้ามามีบทบาททางการเมือง ไม่สามารถเติบโตได้ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนด้วยเช่นกัน

ในการศึกษาวิจัยนี้ จะได้นำเอาแนวความคิดวัฒนธรรมทางการเมืองในส่วนที่เกี่ยวกับแบบแผนของความรู้ความเข้าใจ และทัศนคติของประชาชน ซึ่งเป็นผลจากลักษณะการเมืองการปกครอง และวิถีชีวิตของประชาชนดังกล่าวมา เป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป

5. แนวความคิดเกี่ยวกับบทบาท

คำว่า "บทบาท" ได้มีผู้ให้ความหมายแตกต่างกันไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

ยัง ให้ความหมายคำว่า "บทบาท" ว่า "บทบาทคือหน้าที่ของฐานะตำแหน่ง เมื่อบุคคลหนึ่งได้ดำรงตำแหน่งใดสิ่งก็ตามติดมากับตำแหน่งนั้นก็คือ การที่เขาจะต้องมีปะทะสังสรรค์ (interaction) กับตำแหน่งอื่น ๆ ทั้งที่สูงกว่าและต่ำกว่าภายในกลุ่ม สิ่งติดตามมากับตำแหน่งอื่น เป็นเครื่องกำหนดสำหรับการดำรงฐานะตำแหน่งนั้น เรียกว่า บทบาท"¹

เมอร์ริลล์ อธิบายว่า บทบาทคือ "แบบแผนของพฤติกรรมที่คาดหวังซึ่งผูกพันอยู่กับตำแหน่งในสังคม"²

กูด ให้ความหมายว่า บทบาท หมายถึง แบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของแต่ละบุคคล ซึ่งควรจะดำเนินไปตามข้อผูกพันที่มีต่อสังคม³

¹

Kimball Young and Raymond W. Mack, Sociology and Social Life (New York : American Book Company, 1959), p.158.

²

Francis E. Merrill, Society and Culture (Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice-Hall, Inc., 1957), pp.183-184.

³

อ้างใน สงวน สุทธิเลิศอรุณ, จำรัส ดั่งสุวรรณ และ วิถีพงษ์ ธรรมานุสรณ์, จิตวิทยาสังคม (กรุงเทพฯ : ชัยศิริการพิมพ์, 2522), หน้า 51.

Gross ให้ความหมายว่า บทบาทของผู้ดำรงตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งนั้น เป็นเรื่อง การคาดหวังที่จะให้ผู้ดำรงตำแหน่งนั้นปฏิบัติโดยยึดบทบาทเป็นมาตรฐานในการตรวจสอบที่จะ ให้เห็นว่าบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งนั้น จะปฏิบัติอย่างไรภายในขอบเขตแห่งฐานะของตน ¹

สวรินกัน ได้สรุปความหมายของบทบาทไว้ 3 ประการ คือ²

1. บทบาทหมายถึง ปทัสถาน ความมุ่งหวัง ข้อห้าม ความรับผิดชอบและอื่น ๆ ที่มี ลักษณะในตนเองเดียวกัน ซึ่งผูกพันอยู่กับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้ บทบาทตามความหมายนี้ คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่งชี้บ่งถึงหน้าที่อันควรกระทำ

2. บทบาท หมายถึง ความคิดเห็นของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งที่คิดและกระทำ เมื่อ ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

3. บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่กระทำโดยให้สัมพันธ์กับ โครงสร้างของสังคม หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนดำรง ตำแหน่งนั้น ๆ นั้นเอง

พัทธยา สายหู ได้อธิบายว่า "บทบาทคือขอบเขตอำนาจหน้าที่และสิทธิในการกระทำ ของแต่ละงานที่เรามีต่อผู้อื่น" ³

อานนท์ อากาภิรม ได้อธิบายเกี่ยวกับบทบาทว่า "บทบาทหรือการปฏิบัติหน้าที่ ย่อมขึ้นอยู่กับบุคคลที่เข้าดำรงตำแหน่งนั้น ๆ เพราะฉะนั้น บทบาทจึงเป็นรูปการ (aspect) ที่เคลื่อนไหว หรือรูปการทางพฤติกรรมของตำแหน่ง" ⁴

1

Neal, Gross; Ward S. Mason; and Alexandar W. McEachern, Explorations in Role Analysis : Study of The School Super-Intendency Role (New York : John Willey & Sons, Inc., 1965), p.60.

2

Daniel J. Levinson, "Role, Personality, and Social Structure," Sociological Theory ed. Coser A. Levis and Bernard Rosenberg (New York : Macmillan Company, 1964), pp.284-285.

3

พัทธยา สายหู, ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ พิศนาคะ, 2516), หน้า 68.

4

อานนท์ อากาภิรม, สังคมวิทยา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แพร่พิทยา, 2516), หน้า 74.

ทิตยา สุวรรณชฎ ได้ให้ความหมายบทบาทว่า "บทบาทเป็นลักษณะของพฤติกรรม ที่ถูกกำหนดโดยฐานะตำแหน่ง และได้แบ่งบทบาทออกเป็นบทบาทตามอุดมคติ (ideal role) หรือบทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่งนั้นควรปฏิบัติและบทบาทที่ปฏิบัติจริง (actual role) หรือ บทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมนั้นจะต้องปฏิบัติจริง" ¹

ไพฑูลย์ ช่างเรียน ได้สรุปลักษณะสำคัญของบทบาท ดังนี้

1. บทบาท มีประจำอยู่ในทุกสถานภาพของสังคม
2. วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคม เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการ กำหนดบทบาท
3. การที่บุคคลจะทราบบทบาทได้ต้องมีการอบรมกล่อม เกลาทางสังคม (socialization)
4. บทบาทจริงที่บุคคลแสดงนั้นอาจจะไม่ตรงกับบทบาทที่ควรจะเป็นไปตามปทัสสถาน ของสังคม เพราะบทบาทที่บุคคลแสดงจริง ๆ นั้น เป็นผลของปฏิกิริยาแห่งบุคลิกภาพของบุคคล ที่อยู่ในสถานภาพนั้น รวมกับบุคลิกภาพของบุคคลอื่นที่มาร่วมในพฤติกรรม และเครื่องกระตุ้น ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเวลา และสถานที่ที่เกิดการแสดงบทบาทขึ้น ²

เบอร์โล ได้อธิบายถึงผลของการศึกษาบทบาทในทางพฤติกรรมโดยจำแนกบทบาท ออกดังนี้ ³

1. บทบาทที่กำหนดไว้ (role prescriptions) ได้แก่ บทบาทที่กำหนดไว้ใน ระเบียบข้อบังคับว่าบุคคลที่อยู่ในบทบาทนั้นมีหน้าที่จะต้องทำอะไรบ้าง
2. บทบาทที่กระทำจริง (role descriptions) ได้แก่บทบาทที่บุคคลได้ กระทำอยู่จริง เมื่ออยู่ในบทบาทนั้น ๆ
3. บทบาทที่ถูกคาดหวัง (role expectations) ได้แก่ บทบาทที่ถูกคาดหวัง โดยผู้อื่นว่าบุคคลที่อยู่ในบทบาทนั้น ๆ ควรจะกระทำอะไร

¹

ทิตยา สุวรรณชฎ และกองวิจัยและประเมินผลกรมการพัฒนาชุมชน, พัฒนาการ : ความคาดหวังบทบาทของพัฒนาการ และกรมการพัฒนามุขบ้าน และเจ้าหน้าที่ระดับอำเภอ (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2510), หน้า 9.

²

ไพฑูลย์ ช่างเรียน, สารนุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ผดุงพิทยาศาสตร์, 2516), หน้า 31.

³

David K., Berlo, The Process of Communication (New York : Holt, Rinehart & Winston, Inc., 1966), p.153.

กล่าวโดยสรุป "บทบาท" หมายถึงแบบแผนของพฤติกรรมหรือการกระทำต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ และสิทธิซึ่งผูกพันอยู่กับสถานภาพ หรือฐานะตำแหน่งของสังคมโดยสังคัม จะกำหนดหรือคาดหวังบทบาทของบุคคลในแต่ละสถานภาพหรือฐานะตำแหน่งไว้ เพื่อให้ผู้ดำรงอยู่ในสถานภาพหรือฐานะตำแหน่งนั้น ๆ ยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติตามบทบาทอื่น ๆ

จากการศึกษาถึงบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในสายตาของประชาชน พบว่า ภาพพจน์ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ปรากฏแก่สายตาประชาชนตกต่ำมาก กล่าวคือ อัตราส่วนของผู้ที่เห็นว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทำหน้าที่ไม่ได้ เรือธงและไม่ได้ เรือธงเอามาก ๆ มีก้ำกึ่งกัน คือ ร้อยละ 49.3 กับร้อยละ 47.2 ส่วนผู้ที่คิดว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทำหน้าที่ดีมากและดี กลับมีเพียงร้อยละ 4.2 เท่านั้น¹ นอกจากนี้ในการตัดสินใจ เลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คนใดก็มัก เลือก เพราะ เป็นคนรู้จักมากกว่าคำพิงถึงหลักการสาเหตุที่เป็น เช่นนั้น เพราะประชาชนขาดความรู้ทางการเมือง อันเนื่องมาจากการขาดการรับรู้ข่าวสารการเมือง และผลของระบบ ประเพณีค่านิยมที่ยอมรับอำนาจและสภาพของระบบการเมืองที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการให้ความรู้ ความเข้าใจทางการเมืองแก่ประชาชน ทำให้ประชาชนไม่เข้าใจในรายละเอียดมากนัก² ดังนั้นบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งประชาชนมองในสภาพการณ์ของสิ่งแวดล้อมทางการเมือง ในขณะนั้นอาจไม่ได้ เป็นไปตามบทบาทที่ประชาชนคาดหวังและต้องการ ซึ่งอาจ เป็นการคาดหวัง เกินขอบ เขตอำนาจหน้าที่ที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะพึงปฏิบัติตามหลักการที่กำหนดไว้ในกฎหมาย เช่น คาดหวังให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรช่วยเหลือพัฒนาท้องถิ่นสร้างถนนหนทางแทนที่จะสนใจให้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไปทำหน้าที่ออกกฎหมายในสภา หรือควบคุมให้ฝ่ายบริหารหรือรัฐบาลดูแล ช่วยเหลือราษฎร เป็นต้น

ในการวิจัยนี้ จะได้นำเอาแนวความคิดที่เกี่ยวกับบทบาทมาเป็นส่วนประกอบในการ ศึกษา ดังนี้

1. ประชาชน มีความรู้ความ เข้าใจบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่กำหนด ไว้ในระ เเบียบหรือกฎหมายอย่างชัดเจนว่ามีหน้าที่ที่จะต้องทำอะไรบ้าง
2. ประชาชน เห็นว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้กระทำหน้าที่ที่เป็นจริงอย่างไรบ้าง
3. ต้องการให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือคาดหวังให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ทำหน้าที่อะไรบ้าง

¹ วิจารณ์ ปราโมช ณ ออยุธยา, "การศึกษาเรื่องทัศนคติทางการเมือง ความรู้ ความเข้าใจ," หน้า 155.

² สมเกียรติ ส่งสัมพันธ์, "ทัศนคติของประชาชนในการเลือกตั้ง..." หน้า จ.